

RPW/21524/2018
Data: 2018-11-09
UMB

29.10.2018 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Iwony Zaczyk

pt.: **Wypalenie zawodowe, stres a satysfakcja z życia pielęgniarek w grupach pielęgniarek chirurgicznych i psychiatrycznych.**

opracowana na podstawie uchwały Rady Wydziału Nauk o Zdrowiu, Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku.

Promotor: **prof. nadzw. dr hab. Ewa Wilczek – Różyczka.**

Dziękuję Radzie Wydziału Nauk o Zdrowiu, Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku za powierzenie mi zadania dokonania recenzji niniejszej rozprawy doktorskiej.

Uwagi wstępne

Wypalenie zawodowe wśród pielęgniarek jest jednym z istotnych czynników mających wpływ na jakość sprawowanej opieki, efektywność wykonywanej pracy, stan zdrowia pielęgniarek, zwiększoną absencją, a nawet mogących prowadzić do rezygnacji z zawodu. Jak wynika z wielośrodkowego badania w pielęgniarstwie RN4CAST, w którym uczestniczyła również Polska, wypalenie dotyczy około 40% polskich pielęgniarek.

Prowadzone od ponad 30 lat badania nad wypaleniem zawodowym pielęgniarek obejmowały, m.in. poszukiwanie czynników i predyktorów związanych z wypaleniem, w tym analizowały złożone związki ze stresem, satysfakcją z życia i jakością życia. Badania Pani mgr Iwony Zaczyk, przeprowadzone w ramach jej pracy doktorskiej, pt. „Wypalenie zawodowe, stres, a satysfakcja z życia pielęgniarek w grupach pielęgniarek chirurgicznych i psychiatrycznych” wpisują się w ten nurt badawczy.

Rozprawa ma układ typowy dla prac medycznych. Zawiera wstęp, część teoretyczną, cel i założenia badań, opis badanej grupy, metod badawczych, wyniki badań, dyskusję, wnioski, streszczenie w języku polskim i angielskim, spis piśmiennictwa oraz spis tabel, rycin i aneks. Łącznie (bez załącznika) praca liczy 142 strony, znormalizowanego tekstu komputerowego.

Część teoretyczna podzielona jest na cztery rozdziały.

W rozdziale pierwszym Autorka zamieściła charakterystykę wypalenia zawodowego, obejmującą przegląd najważniejszych definicji, modeli i głównych jego przyczyn. Ponadto, omówiła objawy i konsekwencje wypalenia zawodowego, następnie przedstawiła problem wypalenia wśród pielęgniarek oraz sposoby jego zapobiegania i leczenia.

W rozdziale drugim Doktorantka, przedstawiła podstawowe pojęcia stresu, następnie scharakteryzowała trzy główne koncepcje stresu (biologiczną, medyczną, psychologiczną).

W dalszej kolejności opisała znaczenie stresu w ewolucji wypalenia zawodowego oraz style radzenia sobie ze stresem.

W rozdziale czwartym Autorka przedstawiła definicje satysfakcji z życia i jej determinanty, ze szczególnym uwzględnieniem populacji pielęgniarek.

Podsumowując część teoretyczną rozprawy stwierdzam, że zawiera ona istotne elementy, w tym krótkie uzasadnienie wyboru tematu badań oraz omówienie kluczowych pojęć i koncepcji wykorzystywanych w pracy. Część ta byłaby pełniejsza gdyby zawierała również syntetyczne przedstawienie najważniejszych dotychczasowych badań na temat wypalenia zawodowego wśród pielęgniarek, które jednocześnie wskazywałyby obszary wymagające dalszych badań. Autorka wprawdzie podkreśliła, że w Polsce nie ma badań dotyczących wypalenia zawodowego pielęgniarek w zestawieniu ze stresem wg koncepcji teorii zachowania zasobów Stevana Hobfolla i satysfakcją z życia. Z drugiej strony, opisując tę teorię powołała się głównie na źródła wtórne, przy czym w niektórych źródłach nie można odnaleźć wskazywanych treści, np. pozycja 30 na str. 8, paragraf 1.

W rozdziale piątym rozprawy przedstawiony został **cel badań** jakim była „analiza wypalenia zawodowego stresu i satysfakcji z życia oraz wykazanie związku między tymi zmiennymi w grupie pielęgniarek chirurgicznych i psychiatrycznych”. Cel ogólny badania został następnie uszczegółowiony w postaci 10. problemów badawczych. W odniesieniu do większości tych problemów autorka sformułowała 7. hipotez. Sposób sformułowania tytułu pracy, celu ogólnego, problemów badawczych i hipotez powoduje, że w odbiorze recenzenta nie jest dostatecznie czytelne co stanowiło główną zmienną/zmienne zależne w pracy. Np. tytuł pracy: „Wypalenie zawodowe, stres, a satysfakcja z życia....”, **cel pracy** „analiza wypalenia, stresu i satysfakcji z życia”, hipoteza 3.: „Istnieje związek pomiędzy wiekiem, stanem cywilnym, wykształceniem, specjalizacją, miejscem pracy, stażem pracy, a występowaniem wypalenia zawodowego, stresu **oraz** satysfakcji z życia u pielęgniarek psychiatrycznych i chirurgicznych”. Niewątpliwie, dla większej jasności, pomocna byłaby tutaj rycina/wykres

obrazujący badane w pracy główne zmienne oraz związki pomiędzy nimi i wieloma innymi czynnikami.

Grupę badaną stanowiło 100 pielęgniarek chirurgicznych i 100 pielęgniarek psychiatrycznych pracujących w szpitalach południowej Polski. Ważną informacją byłoby podanie nazw szpitali, w których badania przeprowadzono. W badaniu wykorzystano kwestionariusze ankiet, złożone z kilku narzędzi badawczych (polskich adaptacji): Kwestionariusz Wypalenia zawodowego wg Christiny Maslach, Kwestionariusz Samooceny Zasobów (polska adaptacja), Skala Satysfakcji Życiowej, oraz autorski kwestionariusz danych społeczno-demograficznych.

W rozdziale szóstym pt. „Opracowanie statystyczne przeprowadzonych badań” zebrane dane poddano analizie statystycznej za pomocą odpowiednich metod opisu statystycznego i wnioskowania statystycznego. Zastosowanie testów nieparametrycznych w celu upewnienia się co do wyników uzyskanych za pomocą testów parametrycznych, jak podaje Autorka, wydaje się jednak zabiegiem zbędnym w sytuacji gdy Doktorantka podjęła decyzję, po pierwsze – o traktowaniu zmiennych „punktowych” jako zmiennych „ilościowych” i po drugie – o traktowaniu tych zmiennych jako zmiennych o rozkładzie zbliżonym do rozkładu normalnego, pomimo wykazania niezgodności tych rozkładów z rozkładem normalnym (str. 68). Wśród tzw. zmiennych niezależnych znalazły się zmienne nieuwzględnione w pytaniach i hipotezach badawczych, takie jak, np: wielkość miejscowości zamieszkania osób badanych, liczba posiadanych dzieci. Warto byłoby uzasadnić ten wybór.

W wymienionym rozdziale, „Opracowanie statystyczne przeprowadzonych badań”, uzyskane **wyniki** przedstawiono za pomocą 24 tabel, 10 rycin oraz opisu, zamieszczonych łącznie na 31 stronach tekstu.

Do najważniejszych moim zdaniem wyników należy ustalenie, że:

1. Wyższy poziom wypalenia zawodowego w zakresie wyczerpania emocjonalnego występuje wśród pielęgniarek chirurgicznych, a w zakresie poczucia braku osiągnięć - wśród pielęgniarek psychiatrycznych (str. 86, tabela 6.14).
  - a) Sposób opisu wyników na stronie 86 nie jest jednak dostatecznie jasny, gdyż trzeba domyślać się, kiedy Autorka pisze o poziomie wypalenia zawodowego, a kiedy o poziomie uzyskanych wartości średnich, szczególnie uwzględniając odwrotny kierunek punktacji skal dotyczących ww. wymiarów wypalenia zawodowego.

- b) Skala wypalenia zawodowego umożliwia przedstawienie wyniku ogólnego dla całości skali, co pozwoliłoby zorientować się jaki był w istocie ogólny poziom wypalenia zawodowego w badanych grupach, co stanowi treść pierwszego pytania badawczego.
  - c) W tekście pracy trudno znaleźć jasną odpowiedź na trzecie pytanie badawcze, dotyczące satysfakcji z życia badanych pielęgniarek. W tabeli 6.14. Autorka odnotowuje brak istotnych różnic pomiędzy porównywanymi grupami ($p = 0,607$), w Dyskusji i we Wnioskach pisze natomiast, że były istotne różnice satysfakcji z życia, i że pielęgniarki chirurgiczne odczuwały niższą satysfakcję niż pielęgniarki psychiatryczne. Ponadto, wskazuje, że pielęgniarki chirurgiczne wykazywały niski, a psychiatryczne umiarkowany poziom satysfakcji z życia. Jednak, ani w rozdziale Metoda, ani w części Wyniki takich kategorii wypalenia zawodowego (tzn. niskie, umiarkowane), nie charakteryzuje.
  - d) Podobnie, opis wyników dotyczących nasilenia poziomu stresu oraz różnic w zakresie strat zasobów, ważności i zysków. Informacja pod tabelą 6.14 („...wyższy poziom tych cech dotyczy pracowników oddziału chirurgicznego w porównaniu z oddziałem psychiatrycznym”) jest niespójna z tym co napisano w Dyskusji i we Wnioskach – „...w poziomie nasilenia stresu, między pielęgniarkami chirurgicznymi i psychiatrycznymi nie zaobserwowano różnic”. Ponadto opis pod tabelą 6.15 jest sprzeczny z opisem przedstawionym w Dyskusji (str. 104, 105).
2. Ujemne istotne zależności pomiędzy stresem i wypaleniem zawodowym, a satysfakcją z życia występują w grupie pielęgniarek chirurgicznych, przy braku podobnych zależności wśród pielęgniarek psychiatrycznych.
  3. Żadna ze zmiennych społeczno-demograficznych nie ma bezpośredniego związku z satysfakcją z życia badanych pielęgniarek, natomiast zmienne te (wiek, staż pracy) oraz poziom stresu z wykazują dodatnią zależność z wypaleniem zawodowym, lecz tylko wśród pielęgniarek chirurgicznych.
  4. Istnieje pośredni związek pomiędzy satysfakcją z życia, a wypaleniem zawodowym (wymiar depersonalizacji) za pośrednictwem stresu w zakresie władzy. Niestety z pracy nie wynika, czy ta sytuacja, podobnie jak wspomniane wyżej zależności, dotyczy głównie pielęgniarek chirurgicznych, bowiem analizę mediacji przeprowadzono na całej badanej grupie, bez uwzględnienia miejsca pracy.

W rozdziale siódmym rozprawy przedstawiono Dyskusję. Autorka przypomniała najważniejsze i najbardziej interesujące wyniki badań własnych, porównała je z wynikami innych autorów, dokonała również ich objaśnienia odwołując się do literatury przedmiotu.

Na kilka kwestii należałoby jednak zwrócić uwagę. W pierwszym akapicie Autorka stwierdza, że z wielu badań wynika, iż wypalenie zawodowe wśród pielęgniarek występuje na większą skalę niż w innych zawodach medycznych. Zacytowane źródła (np. 41, 82) nie zawierają jednak takich informacji. Na str. 100 – 101 Doktorantka konstatuje, że do podobnych wniosków, tzn. „że pielęgniarki chirurgiczne doświadczają większego wypalenia niż psychiatryczne w wymiarze wyczerpania emocjonalnego”, doszli również inni autorzy, co jednak z podanych źródeł nie wynika (np. pozycja piśmiennictwa nr. 8). Generalnie, śledzenie dyskusji uzyskanych wyników własnych nieco utrudnia nadmierne eksponowanie przez Autorkę wyników badań innych autorów oraz szerokie opisy kontekstowych zagadnień teoretycznych, które można byłoby przedstawić we wstępie pracy. Ponadto ustalenia innych autorów wysunięte na plan pierwszy, powodują, że niejako w tle zaistniały wyniki badań własnych doktorantki, będące oryginalnym i wartościowym dokonaniem tej pracy.

Rozdział ósmy zawiera 9 wniosków bezpośrednio odnoszących się do problemów i hipotez badawczych. Nawiązując do wcześniejszych uwag, warto byłoby niektóre wnioski dodatkowo przeanalizować.

Podsumowanie i wnioski końcowe: Analiza całości przedstawionej mi do recenzji pracy doktorskiej Pani mgr Iwony Zaczyk pozwala na stwierdzenie, iż w ogólnym zarysie, zwłaszcza koncepcyjnym i metodologicznym praca jest interesująca, dostarcza cennych wyników, stanowiąc oryginalne oraz wartościowe opracowanie dotyczące problematyki wypalenia zawodowego wśród pielęgniarek. Rozprawę oceniam pozytywnie, a zawarte w recenzji uwagi i sugestie nie mają wpływu na ogólną jej ocenę.

Reasumując, rozprawa doktorska Pani mgr Iwony Zaczyk pt.: „Wypalenie zawodowe, stres, a satysfakcja z życia pielęgniarek w grupach pielęgniarek chirurgicznych i psychiatrycznych” spełnia wszystkie wymogi stawiane ustawowo rozprawom doktorskim. Zwracam się do Wysokiej Rady Wydziału Nauk o Zdrowiu, Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Z wyrazami szacunku

Dr hab. Krystyna Górna, prof. UM.